

**SABAHATTİN KUDRET AKSAL'IN "VAV'LAR"ININ SEMİOTİK BAKIMDAN (BÜHLER'İN ORGANON MODELİ EŞLİĞİNDE), JOHN R. SEARLE'ÜN UYUŞMAZLIK (DIVERGENCE) BAKIŞI İÇİNDE VE DİL-EYLEM TEORİSİ (SPEECH-ACTS) ÇERÇEVESİNDE ELE ALINMASI**  
*THE ANALYSIS OF THE STORY "VAV'LAR" BY SABAHATTİN KUDRET AKSAL FROM THE POINT OF VIEW OF SEMIOTICS (ACCOMPANIED BY THE ORGANON MODEL BÜHLER), WITHIN THE DIVERGENCE VIEW OF JOHN R. SEARLE AND IN THE CONTEXT OF THE SPEECH ACT THEORY*

Dr. Mehmet Akif DUMAN\*  
Mainz Johannes Gutenberg Üniversitesi  
mehmetakifduman@outlook.de

## Özet

Bizde henüz kavramsal temelleri dahi sabitlenmemiş bir disiplin olan semiotik (işaret teorisi) birçok hikâyenin tahlilinde müthiş çözümlene olanakları sunmaya muktedirdir. Yazarın *pragmatik* katmana geçmesi şüphesiz metnin edebi değerini yükseltecektir. Fakat bunun çözümlenmesi sadece metaforik değerlendirme ile mümkündür. Yani metaforun A Tipi olması ile metnin pragmatik katmanda konuşlanması arasında büyük bir tutarlılık vardır. Semiotik çözümlenmenin metaforik değerlendirmeyi gerektirmesi de evvela semiotiğin terminolojisine vakıf olmayı gerektirir. Sadece "sembol" ve "simge" geçişi ile değil; aynı zamanda *gönderilenin* işaret ve okur arasındaki katmanda geçirdiği değişiklikler ile tetkike başlamak en makulü olacaktır. Zira insanların düşünmek için kullandığı her öge esasında bir "işaret"tir. İşaretlerin bir metni oluşturmaktaki rolü metninle sınırlı

---

\* ORCID: [orcid.org/0000-0002-5633-8268](https://orcid.org/0000-0002-5633-8268)

olmadığı ve işaret açılabilirliği sürece metaforik süreklilikle teminat altına alınır. Bu işleyiş basit olduğu kadar karmaşık ve günlük hayata ait olduğu kadar günlük hayatın dışındadır. Bunu kısmen tecrübe etmek için Sabahattin Kudret'in "Vav'lar" isimli eseri üzerinde Bühler'in Organon Modeli, Searle'ün *divergence* bakışı ve nihayet dil-eylem'in çözümleme olanakları kullanılmaya çalışılacaktır. Bilhassa *lokasyonel*, *illokasyonel* ve *perlokasyonel* eylemler arasındaki farklar pragmatik katmanı idrak etmeyi daha da kolaylaştıracaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Sabahattin Kudret Aksal, Semiotik, John R. Searle, Karl Bühler, Organon modeli, metafor.

### Abstract

As a discipline of which terminological foundations have not been solidified in Turkish, semiotics is undoubtedly able to present excellent possibilities of analysis to many stories. The author's transition to the pragmatic level will undoubtedly increase the literary value of the text. However, this is only possible with a metaphorical analysis. Namely, there is a great consistency between the type A metaphor and placing the text on the pragmatic level. Semiotic analysis requires metaphorical assessment; therefore, it is imperative to master the terminology of semiotics. It will be best to start the analysis not only with the transition of *sembol* and *simge*, but also with the changes the signifier goes through in the layer between reader and sign. Because every element used by people to think, is in fact a sign. As long as the role of the signs while creating a text is not limited with the text and the sign can be anatomized, the metaphorical continuity can be guaranteed. This operation is both simple and complicated, both commonplace and out of the ordinary. To experience this, we will use Bühler's Organon-model, the Divergence view of Searle, and the possibilities of analysis of the speech act in the story "Vav'lar". Especially the differences between locutionary, illocutionary and perlocutionary acts will facilitate the understanding of the pragmatic level.

**Keywords:** Sabahattin Kudret Aksal, Semiotics, John R. Searle, Karl Bühler, Organon-modell, metaphor.

### Giriş

Genel manada iyi bir hikâyenin taşınması gereken özellikler göreceli olmakla birlikte hikâyenin tesir sahibi olması nispeten daha mekanik bir işleyiş ile "sonuç" kısmına aittir. Yine bir

hikâyenin "giriş, gelişme ve sürpriz" bölümlerine sahip olması Çehov tarzına zıt surette; olağan akış içindeki hayatın inkıtaat uğramasına sebep olmakta ve nihayetinde sürdürülemez bir kesit ortaya koyarak bir şekilde kalıcılığı temin etmektedir. Şu hâlde "Vav"lar hikâyesinin müthiş finali; yer yer aksayan dili<sup>1</sup>, zayıf tahlilleri ve kurgudaki boşlukları örtmektedir. En nihayetinde okurun zihninde kuluçkaya yatırılan fikrin sâiri bir hastalık halini alması ile "başlangıç ve bitiş" arasındaki mesafenin ölçümü manasız bir hal alır.

Semiotik bir bakışla "vav"ı değerlendirmek tahlilin muhtevasında tertip edilen kelime alanını sabitlemek için bir gerekliliktir. Peirce'ün [okunuşu: Pörs] genel kaideleri vesilesi ile bunu tatbika çalışalım:

- (1) İç gözlem yapmanın imkânı yoktur. Buna muktedir olamayız; bilakis iç dünyamızla ilgili tüm malumatlar dış gerçeklerle ilgili malumatlardan edindiklerimizi farazi sonuçlarından türer.
- (2) Sezgilere hakimiyet de (hatta sezgilerin varlığı) mümkün değildir; zira her bir malumat daha evvelkiler ile mantıksal olarak doğrulanır.
- (3) İşaretler olmadan düşünmemiz imkansızdır.
- (4) Kesinlikle bilinmez anlaşılmaması imkansızdır. (Peirce, 1967-1970: I, 175; Peirce, 1982: II, 213).

Netice gayet sarih. "Vav"ın geçerlilik kazanması bu satırları okuyan kişinin bir "vav" tasavvuruna sahip olması ile mümkündür. Vav harfi bir gösteren (signifikant) olarak önceki malumat toplamı üstüne bina edilir ve devamen gösterilen (sigfikat) vasfını da ancak işaret değeri ile teminat altına alır. Bu bakımdan semiotik tahlil Searle'ün "divergence" bakışını da içine alacak şekilde ve Organon Modeli üstündeki gidişata mutabık olarak Abdülmuttalip Bey'in işaretler üzerinden tahlilini gerekli kılar.

Kahraman Abdülmuttalip Bey eski bir mutasarrıftır.

<sup>1</sup> Bilhassa "us", "devingen", "karşıcı", "buzcul", "dışalım", "övuğenlik", "susku", "nirengi" gibi kullanımları kastediyorum.

“Abdülmuttalip Bey II. Abdülhamid’in tahttan düşmesinden birkaç ay önce pek kısa süre kaldığı Akdeniz kentlerimizden birinin mutasarrıflığından ayrılmış, Gülcemal vapuruyla İstanbul’a dönüyordu. Küçük kamarada sıkıntılı sayılabilecek geceyi geçirdikten sonra, sabah, karısı Nüveyra Hanımla güvertedeydiler.”

Çocukları olmayan bu yaşlı çiftten daha kaygılı olan ve rasyonel düşünen Nüveyra Hanım’dır. Emekliliğin (ki bu vaziyeti böyle nitelendirebiliriz) eşi üstünde olumsuz neticeleri olabileceğini hesaplar:

“Abdülmuttalip Beydeyse, bunca memuriyet, bunca dağdağa gibi sözcükler zaman imgesine dönüşüyor, içgüdüsel, çıkarıp saatine bakıyordu. En yavaş sesiyle: “Neden sıkılayım?” diye yanıtlıyordu Nüveyra Hanımı, sonra da: “Ev var, bahçe var,” diyordu kesik kesik.”

Nereden nasıl geldiği bilinmeyen bir fikir ile “vav hattatlığı” yapmak istemektedir Abdülmuttalip Bey.

“Bir tek harfin hattatlığı! Vav’lar çizeceğim! En yetkin Vav’ı çizene dek Vav’lar çizeceğim!” Evlilik yaşamlarının başından bu yana en içerikli konuşmalarıydı bu, gözlerinin yuvarlağı bu kez köşelenmiş, soruyordu Nüveyra Hanım: “Ne Vav’ı?” Coşku, kapıda hazırды: “Ne Vav’ı olacak? Vav, işte! Elifba’nın Vav’ı!”

Vav, Arap alfabesindeki son harflerden biridir. Kaşanî, “tümel (küll) deki mutlak yöne vav denir”, şeklinde tarif yapar. “Nereye yönelirseniz, Allah’ın vechi (yüzü, yönü) oradadır” (Bakara/115). Ebced hesabında vav harfinin değeri, altıdır. Bu altı sayısının altı yöne işaret ettiği söylenir (Cebecioğlu, 2009: 285). Şu hâlde hikâyede vav’ın *sembolik* değerinden istifade edilmiyor; sanki sadece “fetüs”e (müşebbehün bih) benzerliği ile kurgulanacak bir finalin hazırlığı için kullanılmakta olan harf bu bakımdan sağlam bir simgedir. *Sentaktik* boyuta bakınca bu daha net görülür. Bu boyutta işaretlerin formel oluşumu ve birbirleri ile ilişkileri düzenlenir.<sup>2</sup> Bu nesnelere arası ilişkiye indirgenebilir. Yani bir

---

<sup>2</sup> (a) Sentaktik boyut, işaretlerin formel oluşumu ve birbirleri ile ilişkilerini düzenler. Eğer bir trafik işareti diğer grafik türlerinden yeterince ayrılabilir ve gerçekten tanınır ve anlaşılır ise o trafik işareti sentaktik bakımdan mükemmeldir. Bu aşamada vav’ın metin dışındaki sembolik değeri (simgesel

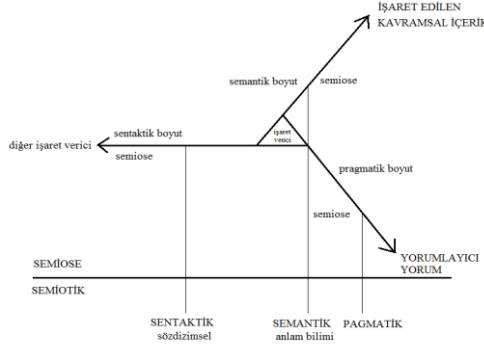
objenin benzerleri arasındaki niteliksel ve/veya niceliksel farkı onu diğerlerinden farklı kıyorsa obje hikâyeye sınırlarında "sembol" ile "simge" arasında<sup>3</sup> bir yer edinmeye muktedir olur.

değil) ve metin içinde mesela fetüs ile mukayesesi sentaktik alana karşılık gelebilir.

(b) Semantik boyut ise işaretlerin nesnelere ile olan ilişkisi ile ilgilidir. İfadelerin işaret düzeyindeki anlamında önemli olan alıcıya ulaşan mesajın bilgi kaynağından edinilen ile mümkün merteye aynı olmasıdır. Trafik işaretine uyarlayacak olursak semantik açıdan mükemmel bir işaret ona bakını yanlış yola sokmaz, durması gereken yeri gösterir; hülâsa sürücü tarafından sorunsuz idrak edilir. Vav'ın sembolik tavrından simgesele geçişi anlamalıyız buradan. Yani "ölümü ve tükenişi ağır ağır getiren" şey Abdülmuttalip Bey için vav çizmektir ve simgesel tetkikin bu aşamada sembolik ile uyumlu olması gerekir.

(c) Pragmatik boyut algılanan özne ve onun davranışlarının arasındaki ilişkiyi düzenler. Sentaktik olarak sorunsuz ve semantik olarak doğru anlaşılacak trafik işareti trafik kuralları adına doğru olanın ifâsı olacaktır. Bu sembolik kullanımında ötesinde hikâyenin üslup özellikleri ile alakalı olarak sembol-simge geçişini ciddi anlamda etkiler (Hake, 2002: 10).

Boyutlar arasındaki rabıta şu grafikte daha net görülür:



<sup>3</sup> Sembol ile simge eş anlamlı değildir. Symbol, eski Yunanca "σύμβολον: sýmbolon" kelimesinden gelir, "ayırt edici işaret" demektir. Simge ise (muhtemelen) Fransızca "signe" (Latince signum) sözcüğünden geliyor olmalıdır. Zaten "im+ge" ile de ziyadesi ile benzer. Köken olarak "sim" in (el ve yüz ile verilen işaret; mimik) alınması pek de mantıksal görünmez. İşaret "genel" olmak bakımından kenara alınırsa kavramsal kargaşa sadece "simge" ve "sembol" ayırımında özetleniyor. Şüphesiz TDK Sözlük'te "sembol" için "simge" atfının verilip detaya girilmemesi doğaldır. Fakat Peirce *teorik olarak* bu iki ifade arasındaki ciddi ayrımı yıllar önce işaret etmiştir zaten. Ayrım kabaca şu şekilde işler. Sembol nesne ve işaret arasındadır (vav- fetüs suretinde ölen insan), simge ise (ki aslında signal'den bozma) alıcı ve işaret (okur- vav

Buradaki vav tasavvufi anlamında ele alınmaz; hattalığın bir kısmı ve daha ziyade de “şekli” hali ile kullanılır. Yani bu vav diğer (alışlagelmiş) vavlardan ayrı olduğu için ve bu ayırım gayet güzel izah edildiği için yazar *sentaktik* boyutta muktedir olur. Esas başarı ise *semantik* boyuttadır. Burada kasıt ise obje ile insan arasındaki etkileşimde objenin amacına ulaşmasıdır. Yani vav ve Abdülmuttalip arasındaki etkileşim hikâyenin temelidir ve bu nerede ise sadece “görsel” katmanda ilerler. Aksi halde mesela yazar “rüya esnekliğinde” vav’ı kullanma imkânı varken bunu yapmaz:

“Gecenin geç saatinde Abdülmuttalip Bey, bungun, nemli bir sıcağın etkisiyle uyandı. Başını yastıktan doğrultarak, denizi, geminin dibini dinledi. Sonra karısının uyanık olup olmadığını denetimden geçirmeden: ‘Dipten o dalga vurmuyor artık,’ dedi, ‘Gemi durmuş, limana girmek için sabahı bekliyor. Ola ki Ayastafonos açıklarındayız, Nüveyra!’ Başını yastığa koyduğunda da hemen uyudu. Düşünde, dalgaların üstünde hopleyan kayıklar, gövdelerinin belden yukarısı öne eğik koşuşan hamallar, Tophane’ye doğru uzanmış bir fayton çizgisi gördü.”

16

Zaten (Abdülmuttalip Bey’in ölümünden evvel) bu iptilânın azalması da bir sebebe dayandırılmaz. Abdülmuttalip Bey böylesi bir hayale sahip ise (ki daha sonra bunun için Nüveyra Hanım’ı çok ama çok umutlandıran yeni bir mutasarrıflık teklifini bile reddeder) o vakit vav çizme iştiyakı neden azalmıştır? Çıkarım hayatın tükenişi ile vav çizmekte muvaffak olamamak şeklinde verilir:

“Günlük gazetenin sedirden kaymış sayfasında birkaç Vav yine, ama ölü Vav’lar, eksik, güçlkle soluk alıp veren silintiler!”

Belki ölümün sebebi baş ucundaki sarı sudur:

---

suretinde ölen insan) arasındadır. Simge’nin eldeki bir sürü tanımından en karakteristik olanı (tam bir kavram kargaşası hasil eden kelimeler yığını arasında) daha ilk tanımda kendini gösterir aslında. Simge somuttur. Dolayısıyla sembol ve simge fark şu şekilde hülâsa edilebilir.

SEMBOL → SOYUT → OBJE ve İŞARET arasında (vav harfi)

SİMGE → SOMUT → ALICI ve İŞARET arasında (Abdülmuttalip Bey’in çizdiği vav harfleri)

"Büyükçe, karınlı, bir ilaç şişesi yanındaki sehpa da duruyor. Daha dün, cebinden hiç eksik etmediği, eprimiş, dağıldı dağılacak, her derde deva olduğuna inandığı bir reçeteden yaptırmıştı onu, günde üç kez içiyordu o sarı sudan."

### Pragmatik Katman

Her hâlükârda aksaklık pragmatik boyutta tespit edilir. Yani Tanpınar bu konuyu işlese idi tam tersi olur, metin pragmatik boyuta yığılır semantik ve sentaktik bakış bu katmanda eritilirdi. Pragmatik boyut ile bilhassa algılanan *özne* ve onun davranışları arasındaki ilişki kastedilmektedir. Burada fiziksel tasvirini, çocukluğunu, iç buhranlarını, çatışmalarını bildiğimiz bir adam yoktur. Metin örgüsünde çakılan çiviler fonksiyonel ve pragmatik sahadan çok uzakta çözümlenebilecek cinstendir. Yani yüzeysel bir kahramanın son anlarına şahit olmak ile karmaşık bir ruhun çatışmaları içinde sağa sola çarpmak arasındaki tercih akli başında bir okur için ikincisi lehine olacaktır. Bu minvalde bazı değişiklikler ile Abdülmuttalip Efendi'nin rüyası pragmatik katmana taşınabilir:

"Başını yastığa koyduğunda da hemen uyudu. Düşünde, dalgaların üstünde hoplayan kayıklara dizilmiş bir sürü sarıklı, cüppeli adamı karşılıklı oturmuş ellerinde uçları henüz bilenmiş kamışlarla havaya mürekkep saçar vaziyette gördü. Bu meşhur hattatların her biri hakkında malumatı vardı Abdülmuttalip Efendi'nin. Kendisini kıyıda onlardan çok uzak olmak ile müteessir değildi; bilakis parmak uçlarında hissettiği karıncalanma ile mavi bir kâğıt gibi uzanan gökyüzüne devasa bir vav çizme azmini görüyordu kendinde. Geri dönünce bir pazar yerinde buldu kendini. Tezgâhlarda rengârenk vavlar dizili, bir hamal sırtı iki büküm siyah bir vavı taşımakta. Küçük bir çocuk tanıdı kendisini. Parmağı ile işaret etti giderek hafifleyen cüssesini. En büyük vav üstadı olarak ilerledi ikiye yarılmış soluk kalabalık içinde. Onu Sultan Abdülhamit'in makamına götürmek üzere bir hanto durdu sonra ayakları dibinde. Fakat arabanın atları normalden en az iki kat büyük idi. Arabacı yardım etti, elleri ayakları ile tırmandı merdiveni. Fakat arabanın üstüne çıkmaya bir türlü muvaffak olamıyordu."

Buradaki alternatif yazım *sadece* pragmatik boyutun izahı maksadı iledir. Buna mesela "vav" çizmenin zorluğu ve bir hattat ile arasında geçen bu esasa dayalı bir diyalog da ilave edilebilir. Dolayısı ile metnin olası tamamlamalara yahut değiştirmelere

müsaade etmesi, nerede ise sadece pragmatik sahada izah edilebilir. Peirce tarafından belirlenen üç tetkik sahası da bunu gösterir niteliktedir:

(1) İlk saha “doğa ve işaretleri anlamının genel teorisi” olarak “spekülatif gramatik”tir (Lorenz, 1995: 781). Bu aşamada yazar nesnelere sembolik ve simgesel değerleri arasındaki gitgellerden istifade edebilir. Mesela:

“Kadın kehribardan da kehribar yüzüyle baktı kocasına, suskun gözleriyle bile konuşmadan, sanki eşğin altında bir yatır varmış gibi, incitmek için onu, dikkatin doruğuna ulaşarak tüyden de hafif içeriye süzüldü.”

Buradaki “eşğin altında bir yatır varmış gibi” edat grubu, şu hâlde “eşik”, “mezar”, “türbe”, “yatır”, “kutsal”, “mübarek”, “saygı”, “hürmet”, “İslam”, “cennet”, “cehennem” vb gibi (uzak yahut yakın ilgili) ifadeler ekseninde içeri girme hareketinin tarifi için kullanılır. Yani bu teşbihteki “yatır” ifadesi sembolik değerine uygun olarak kullanıldığı için işaretin bilimsel değeri sabittir; genel teoriye dahildir.

(2) Diğer saha dar anlamda “kritik” veya mantığın bir kısmıdır. Argümanların sınıflandırılması ve geçerliliklerinin belirle(n)mesi ile doğrulama/ tetkik sağlar (Lorenz, 1995: 781). Mesela bir “simge”nin hikâyenin tamamında tespiti ve sembolik değerinin belirlenmesi bu türdendir.

“Abdülmuttalip Beye döndüğü kent üstüne çok şey sorulduysa da o pek istekli açıklamalarda bulunmadı. Sanki hep *suyun dışında yüzen* bir hali vardı. Sıkısını arttıran padişahın, kıpırdayan Rumeli’den, son yangınlardan söz edilirken de böyleydi.”

“Suyun dışında yüzmek” gayet başarılı bir nitelemedir. Zira “dışındanın da dışında olmak” gibi adapte olamama ifade eden; yabancılaşma, yadırganma, ayak uyduramama muhtevalı nitelemeler bir araya getirilirse kritik için uygun zemin hazırlanmış olunur. Bu bir yerde tematik ağı da vermek cihetinde olacaktır.

Bu tavrın bazı üslup özellikleri ile de desteklenmesi mümkündür. Mesela:



"Hoş geldiniz Efendi Hazretleri! ünlemiyle başlayan konuşmalar "Tanrı sağlığını hep korusun!" dileğiyle noktalandı."

Buradaki *Tanrı* kullanımı işlevsel olsa da kişiler ve inanç çerçevesinde yapılacak bir değerlendirmeye argüman verir niteliktedir.

(3) Sonuncusu ise "hakikatin kullanımı, tasavvuru ve araştırılması içi metotlar araştıran" "spekülatif retorik"tir, ki Peirce bunu "methodeutik" olarak adlandırır (Lorenz, 1995: 781). Bunu dar anlamda gerçeklik kapsamında "yazarın tarzını bulmak" diye de niteleyebiliriz. Yahut hikâye tahlili için bizim işimize yarayacak argüman budur. Unutulmamalıdır ki bu tür bir belirleme sadece sınırlı bir hacimde başarılı netice verebilir. *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* gibi bir metin "spekülatif retorik" için bir meydan okumadan başka bir şey değildir.

"Abdülmuttalıp Bey tutkusunda öyle azıtmıştı ki, pek sevdiği ikindiüstleri kahveye çıkışları bile seyreltmmişti. Daha yetkin Vav'lar çizebilmek uğruna, bir gün sokağa çıkarsa üst üste iki gün evde kalıyordu. Konuşmuyordu da, içine burkulmuş, ya bir Vav çiziyor ya da bir Vav düşünüyor. O hızla Vav'ların sayısı artarak şaşılacak oranlara ulaşıyor. Nüveyra Hanıma kıyıda köşede unutulmuş, düşürülmüş yığınla Vav'lı kâğıdı toplamak kalıyordu. Her yerde görüyordu her yerde Vav'ları, yatak altlarından, ayna kenarlarından, sahan içlerinden çıkarıyordu."

Bir iptilanın hakikatte de artan bir seyir izlemesi bir sonuca yaklaşması anlamına gelir. Yani biz bunu tespit ile iktifa etmemeli, bilakis hikâyedeki (mesela) *vav sistemini* çözümlemeliyiz. Bu nasıl olur peki? Vav kelimesi hikâyede takriben 56 kez geçer. Giriş kısmında sadece bir emeklilik planı olarak zikredilir evvela. Hikâyenin yarısına kadar "vav" lafzı geçmez; sonra ilk vav'ını görür Nüveyra Hanım:

"Dün yerleştirdiği bir gazete de rafın birinden sarkmış, eli takılsa kaç tabağı aşağıya sürükleyecek! 'Yeniden yerleştirmeli bu gazeteleri raflara' dedi, dikkatle birkaç tabağı alarak bir köşeye yığıdı. Sonra birden, şaşkınlığa, kaygıya, korkuya benzemeyen, belki hepsinin bulamacı bir duygunun etkisiyle gözleri fal taşı gibi büyüdü. Daha dokunmadığı o raftan sarkan gazetenin ucunda, küçük, pek cılız bir Vav ona bakıyordu. Böylece, yıkıntıya yakın bir bocalamada, eve yerleştiklerinden on beş gün geçmeden,

ilişkinin en sıcakını yaşadığı yerde, mutfağında, ilk Vav'ını görüyordu Nüveyra Hanım.”

İlk tesadüfün gazete ile olması gayet uygundur hakikate. Fakat yazar bir ipucu vermekten çekinmez; zaten en başından beri muhaliftir Nüveyra Hanım:

“[...] bir gazetenin ucunda ezik büzük, bir hayli da soluk, suçsuz bir Vav değildi onun gördüğü, adını anmaktan korktuğu baykuşun sesini duymuştu.”

Bu niteleme ile biliriz ki “vav” kötü bir sona sebep olacak. Bu beklentiye rağmen “vav suretinde ölmek” akla gelmediği için yazar başarılı olsa da bu iptilanın tek düze gelişmesi ve detaylarda semantik katmanın pek kullanılmaması tesiri azaltır.

Vav'ların sayısının artması için kullanılan ilk niteleme gayet isabetli iken, diğerleri geçiştirilir:

“[...] günün ikinci Vav'ını, hiç olmayacak bir yerde, tuvalette, musluğun altındaki kovanın yanında bulmuştu bile.”

“Ertesi sabah uyanır uyanmaz bir Vav daha, öğleye doğru bir tane daha buldu, akşama dek tam beş Vav topladı. “Vav'lar ürüyor!” diye söylenip durdu. Evet, doğrudu dediği, Vav'lar ürüyordu.”

Akşama kadar toplanan vav'ları sentaktik katmanda genişletelim mesela:

“Ertesi sabah uyanır uyanmaz bir Vav daha buldu Nüveyra Hanım. Pencere hizasındaki ilk mor menekşenin tam ortasına iştirilmiş küçük kağıttaki vav az sonra bulacağı, ata yadigarı şamdanın dibine iştirilmiş olandan daha ufak idi. Sonra iki tane de 1850 tarihli III. Napolyon zamanında kalma saatin yanı başında buldu; bunlar diğer ikisinden daha uzundu, sanki daha sivri çenelere sahiptiler. Bir diğerini de kitapların tozunu alırken Rousseau ile Mallarmé arasında daha şişman, daha yuvarlak ve daha iç içe çizilmiş surette buldu. ‘Vav'lar ürüyor!’ diye söylenip durdu. Evet, doğrudu dediği, Vav'lar ürüyordu”

Bu gidişatın en dengeli ifadesi renkli vavların mevcudiyeti ile alan genişletildikten sonra zikredilir:

“Abdülmuttalip Bey ne denli bir Vav üretme çılgınlığına düşmüşse, Nüveyra Hanım da o denli bir Vav yok etme çılgınlığını yaşıyordu.”

Sürecin kırılma noktasına yaklaşıldıkça Nüveyde Hanım'ın tepkileri bize yol gösterir. Vav'lar evi adeta işgal etmiştir:

"Hele yetkinlik adına Vav çizmeyi hiç anlamıyor, deşip derinleşmek istedikçe kafası çok güçlü, inatçı, bir avucun içinde sıkılmış gibi oluyor, midesinde ağır bir bulantı duyuyordu, hem de nasıl! O zaman içgüdüsel bir devinimle kendini dışarıya atıp havayı soluyordu, bahçeyi yeni basmış o yeşil kırmısı maviyi."

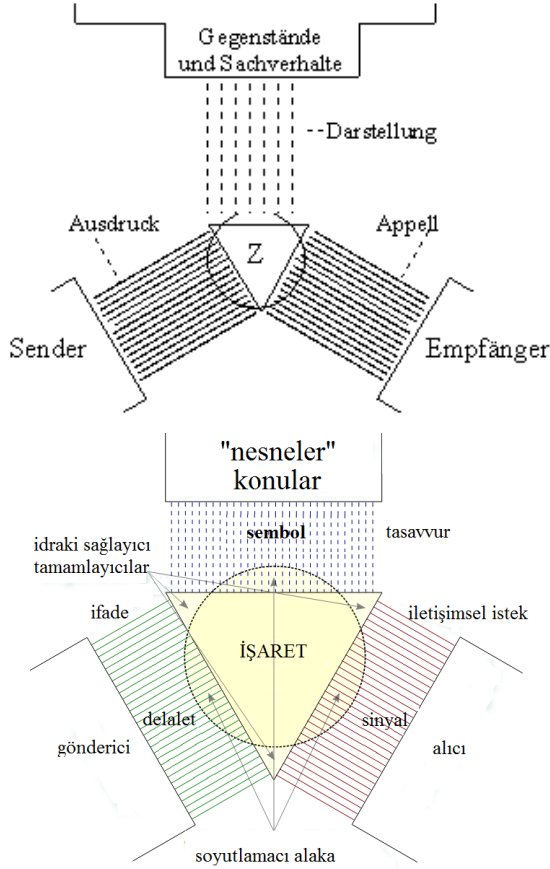
Sonra vavlar azalır. Ve nihayet Abdülmuttalip Bey vav'a dönüşür. Bu takip ve "vav"ın kullanım farklılıkları, işlevselliği, kendi içindeki döngüsü vs. bize "sistem"i verir. Bunu en azından en baskın metafor için yaparsak diğer öğelerin yardımcılık dereceleri ve kullanımındaki ölçü anlaşılır olur.

### Organon Modeli

Bağlantıları izah etmeden evvel Organon modeli'ni de kısaca hatırlayalım. Bühler (1934: 31), *Organon modeli* ile bir tasavvur geliştirmeye çalışır. Yetişkin dil etkinlikleri yaşam koşulları ile yeterince tespit ve tetkik edilebilir ona göre. Organon (Yunanca enstrüman veya araç) birinden diğerine bir mesaj ileten/ aktaran şey olarak görülür. Dilsel ileti somut dil olayının en zengin göstergesidir. Bu süreç *gönderici* (yazar), *alıcı* (okur) ve *mesaj* (metin) olmak üzere üç temel kısma ayrılır. Bühler bunlara bir de dördüncüyü ilave eder. Bu akustik fenomeni (ses fenomeni) süreci aynen diğerleri gibi etkiler. Bu da elbette anlaşılmaya katkıda bulunur. Gönderici tarafından iletilen bu aracılı dilsel işaretler üç fonksiyonu yerine getirir: *Sembol*, *semptom* ve *sinyal*.

- Semboller sayesinde gerçekler ve nesnelere sembollere aktarılır. (Bir sembolün içini açmak bu sebeple mümkündür; yani bir sembol pekâlâ yorumlanabilir yahut okunabilir).
- Delâlette (belirti/ semptom) ise gönderici ile bir bağlılık yahut göndericiye bağımlılık ortaya çıkar. Bu bildirmek ve düşünceyi ifade etmek için kullanılır.
- Sinyal bir form olarak "dilsel işaretler" ile karşılanabilir yani sinyalin gerçeklik kazanması da ancak yoklamanın bir alıcıya yöneltmesi ile olur.

Bu bağlamda Bühler ifade/*ausdruck*, iletişimsel istek/ *appell* ve tasavvur/ *darstellung* olmak üzere üç insanî netice ortaya koyar. Orijinal tablo ve daha açıklayıcı olan Türkçe uyarlaması şu şekilde:



Alıcı ve göndericiyi iletişimin birer parçası saymak değil de bunları "Austauschpartner/ değiştirici ortak" gibi görmek daha doğrudur ona göre. Dolayısı ile okur sadece "Vav'lar"ı okumaz, aynı zamanda "Sabahattin Kudret'in Vav'lar isimli hikâyesi"ni okumuş olur. Bu anlamda bilhassa pragmatik tamamlamaların "zihnen" yapılması ile okurun aktif katılımı da sürecin temellerindedir. Yani okurun "Abdülmuttalip Bey öldükten sonra Nüveyra Hanım ne yaptı?" sorusunu sorup cevap araması bu ortaklığın bir neticesidir. Bu sayede "seslerin" üretimini kendi özel karakteri ekseninde biri veya diğerlerine göre tetkik etmek mümkün olur.

Bühler diğer dil tavırlarını dil ürünleri ile ayırır. Dilsel tavırları

kavramsal anlamda "davranış" kelimesi ekseninde görür. Her insanî davranışın bir amacı vardır, yani eylemin yürütülme sebebi amacıdır. Bu fenomen bir iletişimi transfer eder; bu sayede belli bir amaca ulaşılacağı var sayılır. "Konuşma eylemi" kapsamındaki ögeler önemlidir ve göz ardı edilemez. Duruma göre pratik problemlerin çözülmesi yahut halledilmesi gibi konuşmanın halli için de bu "eylem" in iyi tetkiki gerekir ona göre (s. 53). Dil ürünlerinde ise kişisel dil tavırları dışta kalır. Bu eserlerde yaratıcının faydaları ve özellikleri, dil teorisi vasıtası ile analiz edilebilir (s. 55).

Tablonun bizi daha fazla ilgilendiren kısmı "iletişimsel istek" tir. Yani yazarın kullanımının *delâletini* idrakte "biz" *sembolik* tavidan ziyade *simgesel* tavra yakındır. Bunu biraz daha genel bir çerçevede izah edelim. Hikâyenin temel olarak iki işlevsel dayanağı vardır. Metin ya "eylem" ağırlıklıdır, biz bu devinimi takip eder ve kafamızdaki tiplere bunları uygulayıp adeta bir film, tiyatro eseri izler gibi izleriz (mesela *Yüksek Ökçeler*); ya da "tasvir" ağırlıklıdır, yine aldıklarımızı bizdekiler ile birleştirip bir manzara oluşturmaya çalışırız (mesela *Mendil Altında*). Şüphesiz ideal olan bu iki tavrın ölçülü bir terkip içinde bir arada kullanılmasıdır (mesela *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*). Yazarın dünya görüşüne bağlı olarak okuru konuşlandıracağı yer işaret eksenini olur; buradan sinyal sahasına geçiş soyutlamacı alaka ile ve mutlaka "simgeler" üzerinden olur. Mesela:

"Nüveyra Hanım, Fareli Köyün Kavalcısı öyküsündeki gibi büyülenmiş bakıyordu kırmızı, yeşil, kahverengi, sarı Vav'lara [...]"

Yazarın cümlesi bir bütün olarak algılanır ve "delâlet" ettiği şeyi düşünürüz. Yani eğer "Fareli Köyün Kavalcısı" nı bilmiyorsak aktarım başarısızdır. Fakat Nüveyra Hanım'ın o anki hâlet-i ruhiyesini izah için zikredilen bu müşebbehün bih "büyülenmek" vech-i şebeh'ine sahiptir. Delâlet üstünde taşıdığı ifadeyi "büyülenmek" tamamlayıcısı ile işaret sahasına yaklaştırır. Fakat geçiş daha yüzeysel olan "sembol" sahasında kalır; zira Nüveyra Hanım'ın renkli vav'lar karşısındaki vaziyetini izah için kullanılan ifade "soyut" tur, obje ile işaret arasındadır; simgesel olmadığı için (yani somut ve alıcı ile işaret arasında) iletişimsel istek devreye girmez. Bu ifadeyi değiştirelim simgesel yapalım:

“Nüveyra Hanım, sihirli bir müzik aletinden çıkan notaların uç uca eklenip gözünün önünde peyda ettiği bir takım belirsiz şekilleri takip eder gibi bakıyordu kırmızı, yeşil, kahverengi, sarı Vav'lara [...]”

Görüldüğü gibi iki metin arasındaki ayrım çok barizdir. Burada işaretin algılanma sürecindeki “müzik aleti”ni zihnimizde biz tamamlarız. Bu somuttur, bizim yardımımıza ihtiyaç duyar. Yani bu flüt de olabilir, keman da, zurna da olabilir, obua da. Mühim olan tasavvur sürecinde “iletişimsel istek”in devreye girmesi yani işaretin göndericinin delâletinden çok daha öteye taşınabilmesidir. Yani, sembol hazırdir, verilmiştir, klişedir, kapalıdır, kısıtlıdır ve okurun tahayyül kabiliyetini köreltir. Bunun tahrip edildiği misallerde bile sembol simgesel tasavvuru tahrip eder. Mesela “kedi”nin klişe içinde temsil ettikleri ile “Çizmeli Kedi” taban tabana zıt olmasına rağmen kedi sembolik tavrını korur. Aynı şekilde köpek de sadık bir hayvan olmasına, birçok insanın hayatını kolaylaştırmasına yahut kurtarmasına rağmen *hakaret* muhtevalı sembolik değerini korur. Yahut aslan leş yiyen, pis, kalles, insafsız ve iç güdülerini hareket eden bir hayvan olmasına rağmen nasılsa “cesaret”in *sembolüdür* ve bu klişe değişmez. Yani “kedi” “köpek” yahut “aslan”ın sembolik anlamı dışında kullanımı *tasavvur* sahasında takılır. Oysa sembolik kesinliği olmayan bir ifade kullanmak ile simgesel geçişe müsaade edilir. Böylece ideal olan şey, yani okurun aktif katılımı mümkün olur.

### Searle’ün “Uyuşmazlık” İdraki

Şimdi de Searle’ün “uyuşmazlık” idrakini eski mutasarrıf, rahmetli Abdülmuttalip Bey eşliğinde izah edelim. Searle’e göre olup biten her şey, metaforik olarak kullanılan ifade ile onu çevreleyen kelime kontext’i ile alakalıdır. Kısaca ayrım “ne söylendi” ve “ne kastedildi” üstünedir (Beardsley, 1982: 128). Bu ayrım kinaye için de geçerli olan semantik bir tavrı ortaya koyar. Mesela yazar; “Başları geceye erken düştü.” der “ama erken uydukları”nı kasteder. Peki nasıl?

Searle’ün metafor ile ilgili görüşleri *Metaphor and Thought* isimli kitabın altıncı kısmı olan “Metaphor” başlıklı yazıda yani 40 sayfada özetlenmiş gibidir (Searle, 1982: 98-138). Searl izahata iki

isabetli misal ile başlar: "Sally bir buz bloğudur" (Sally is a block of ice) veya "Sam bir domuzdur" (Sam is a pig). En garantili, daha doğrusu basit metaforların teşbih temelli olduğu malum. Bu tür ifadelerin anlaşılmama ihtimali yok gibidir. Fakat Searle başka bir hususa odaklanır. Söyleyenin *gerçek* anlamda konuşmadığı, ifadenin metaforik olduğu bilinir (Searle, 1982: 98). Oysa "Sally 17 ve 23 arasında bir asal sayıdır." (Sally is a prime number between 17 and 23) veya "Bill bir ambar kapısıdır." (Bill is a barn door) dendiğinde ifadenin metaforik olduğu hâlâ bilinmekle beraber *ne* kastedildiğini anlamak daha zor olur. Bilhassa *banal/ trivial metaforların* (ya da yukarıdaki kaidelerin) statüsü hakkında şüphe sahibi olsa gerek ki, şu soruyu sorar Searle: "[...] neden bazı metaforlar işe yararken bazıları yaramıyor?" (Searle, 1982: 98) Yazarın 7 kullanımı ile bunu izah etmek mümkündür:

1. Bu sonuncudan sonra konuklukların da ardı arası kesildi. Koyu gölgeye düşüp sessizliğine çekildi ev.

2. Gençliğin zamanını çok yavaş öğüten değirmen, yaşlılığın zamanını hızla öğütüyordu.

3. Öyle olaylar vardır ki yaşanmasından çok öyküye dönüşme niteliğiyle değerlendirilir kadınlar için, yıllarca pek tatlı bir sakız gibi ağızda çiğnenir.

4. Zamanın fabrikası [...]

5. Susku her zamanki gibi egemendi odada, Âdem'le Havva'nın bölüşülen elmasıydı.

6. [...] yemekten önceki ilk ve ikinci kahvelerle biraz açılacaklar, dünyaya daha yaklaşıyorlardı.

7. Buddha yontuları gibi, zaman dışı bu, iki yaratık, İstanbul'un uzağında bu evde öğleye doğru aktı.

Ardından bağlantılı bir diğer soru sorar Searle: "bir şey söylemek ve başka bir şey kastetmek nasıl mümkün olur?" (Searle, 1982: 98) Burada *metaforun ortak kabulü* (yani *Sally bir buz bloğudur*, dendiğinde akla evvela buz, buzluk, buzdolabı, kar, kış gelmemesi; ama bunun herkeste böyle olması) de Searle'ün üstünde durduğu hususlardandır (Searle, 1982: 99). Yukarıdaki

ilk altı misalde de “bizim malumatımız” idrak sürecini tamamlar. “Koyu gölgeye düşmek”, “zamanın değirmen olması”, “güzel olayların tatlı sakız olması”, “zamanın fabrikaya teşbihi”, “suskunluğun Âdem ile Havva’nın bölüştükleri elma olması”, “kahvelerden sonra dünyaya yaklaşmak” ifadeleri “Buddha yontuları”ndan sadece idrak bakımından farklı değildir; II. Abdülhamit zamanında geçen, hattatlık, musiki, antika ve eski İstanbul kokan havaya da uymaz iki yaratık olarak nitelenen Abdülmuttalip Bey ve Nüveyra Hanım’ın “Buddha yontuları”na teşbihi. Dolayısı ile yedinci metaforik kullanım “söylemek ve kastetmek” arasındaki yolculukta tasavvur babında sembolik katmanda bile (belki *yaratık* nitelemesinin de tesiri ile) takılı kalır ki iletişimsel istek uyandırması için gereken simgesel değeri diğer “idraki sağlayıcı tamamlayıcılar” da ver(e)mez.

Searle metaforu cümle anlamı ve ifade anlamı arasındaki fark yardımıyla tanımlar. Searle esas meseleyi gayet basit bir şekilde özetler ve vurgular. Ona göre problem bir yandan *kelime* ve *cümle* anlamı arasındaki rabıta; bir yandan da *konusan* kişinin söyledikleri ile *ifade* arasındaki (yani kastedilen ve söylenen) farktan kaynaklanmaktadır (Searle, 1982: 99).

“Ama kocasının görevinden ayrılması yüksek buyruğa bağlıysa şimdi siyasal güç değiştiğine göre yeni bir görev önerisi gelemey miydi? Bu düşünce ılık bir mevsim gibi sardı kadını, hiç ummadığı günde dünyaya yeniden gözünü açtırdı.”

Nüveyra Hanım’ın hâlet-i ruhiyesini tanımlamak için düşüncenin “ılık bir mevsim”e teşbihinde ifade tek başına bir anlam ifade etmez; içine yerleştirildiği cümlede ancak metaforik bir değer kazanır. Ayrıca “düşüncenin ılık bir mevsim gibi kadını sarması” ile kasıt başkadır. Aslında metaforik işleyişin kelimeler düzeyinde amacı Schopenhauer’nun dediği gibi “alışılmış kelimelerle alışılmışın dışındaki”leri ifade etmek olmalıdır. Yani “ılık” ve “mevsim” kelimelerinin *gibi* himmeti ile bir araya gelmesi söylenen ile idrak edilen arasında belli bir farkı ön koşul edinir.

İfade ediş ile kelimesel anlam, ironi ve dolaylı söz-eylemde bu tür bir kırılma yaşar (Searle, 1982: 98, 134vd). Bir misal verelim. “Çok şıksın” yahut “Kırmızı da sana çok yakışmış” kelime ve tabii ki cümleleri birer boş kâğıdın ortasında yazılı olduğu vakit “ironi” ile



alakaları anlaşılabilir. Ancak kinâyeli bir söyleyişle her ikisi de "alay etmek" için pekâlâ kullanılabilir. Bu tür "dil kırılması" yaşanan durumlarda elbette konuşan kişi "cümlelerin hangi anlamlara" gelebileceğini bilir.

Searle'ün takıldığı noktaya aslında vurgu yaptık. Tekrar edelim: Konuşanın söylediği ile (ne söyledi ise), ifadenin (cümle bilhassa) kelimesel olarak algılanması esnasında başka bir şeyin kastedilmesi durumu bir *mesele*dir. Tam bu noktada "metafor", "ironi" ve "dolaylı konuşma eylemi/ söz-eylem" yani bu üç durum cümle anlamı ve ifade edilen anlam arasında bir "divergenz: uzaklaşma/ıraksama/sapma"ya sebep olur. İşte bu tam da *kinâyede* olan tavidir.

Ardından "Metafor nasıl işler?" diye sorar Searle. Bu sorunun cevabı evvela *gerçek anlam ifade eden kelime nedir*, bunu bulmaktan geçer. Çoğunlukla yazar okurun bunu bildiğini düşünür (Searle, 1982: 100). Yani yazar "Nüveyra Hanım çok şaşırıldı bu söze, anlaşılmayana duyulan öfkeyi yaşadı." dediğinde "anlaşılmayana duyulan öfke"nin okur tarafından bilindiğini varsayar. Ki bu *öngörü* en azından derecelendirme bakımından yanlıştır. *Yazar, metin ve okur ayrı ayrı kavramsal içeriğe ve yorumlama eksenine* (Intension und Interpretation) sahiptir (Danto, 1984: 278). Ya da "Sally"nin *buz bloğu* olması her bir okur için metnin idrakini etkileyecek farklılıklara sahip olmalıdır? Fabrikadan çıkmış tek bir okur tipi (ideal olan bu ise) yoktur. Karşı cinsle ilişkide tecrübe, soğuk iklim deneyimi, Sally ismine karşı tutum, yaşam standardı gibi bir yığın etken idraki değiştirir(ebil)ir. Şayet asgari düzeyde metaforun anlaşılması mevzubahisse (yani okurlarda tam bir birlik) o zaman da metafor klişe ve banal olmaktan kurtulamaz. Ardından çok mühim bir kavramı oyuna sokar Searle; ki semiotik tahlil için kullanılan kavramsal dizi yanında bu üçlünün de (lokasyon, illokasyon, perlokasyon) nihai "hikâye tahlil yöntemi"nin bir parçası olması kuvvetle muhtemeldir. Bilhassa "*illokasyon*" (yani Indikatoren der Illokationären Rolle; Searle, 1969) üstünde durur Searle. Her metaforik elementin "*indexikal bir Element*" (Searle, 1982: 101) sahibi olması metaforik anlam ile *gerçek* anlam rabitasının ne kadar mühim olduğunu gösterir. Akabinde (hakiki anlamın tüm

türlerinde belirleyici olan) *benzerlik kavramına* döner Searle (1982: 102). Searle'ün izah için verdiği örnekler *çekirdek formda* Alan Teorisi'ni *çağırıştırır*. Mesela, 'tüm büyük (iri) kadınlar büyüklük bakımından birbirine *benzer*'; 'sıcak odalar sıcaklık bakımından' ve 'kare biçimindeki şeyler kare olmak bakımından'. Yani benzerlik kaynaklı kelime kendi alanında merkeze en yakın duran unsur olduğu için *analoji*, metaforu bu derece iyi temsil kabiliyetine sahiptir. Ardından metaforik ifadenin üç özelliğini sıralar Searle.

1. Evvela konuşan kişi *hakiki anlam*'ı kullandı ise cümle anlamı ile ifadenin anlamı (kasıt) aynı olur.

2. İkinci olarak cümlenin hakiki anlamı realize edilebilirlik açısından oldukça arka planındakilere bağımlı bir halde kurgulanır; yani *semantik* muhteva cümleye ait değildir (kasıt ile anlam ayrılır).

3. Sonuncu olarak da benzerlik kavramı hakiki anlamın her durumunda belirleyici rol oynar (analoji esaslı bakış) (Searle, 1982: 103). Metaforik ifadenin gerçek anlamdan ayıklanması bir meseledir Searle için (1982: 106). Ancak diğer formlar da (indirekter Sprechakt, ironich vb.) belli ölçülerde aşılmıştır.

Searle, *metaforite* (yani metaforik bir yapı kazanma hâli) için temel kaidelerden addedilebilecek "hyperbel" (takriben mübâlâğa) hakkında da önemli tespitlerde bulunur.<sup>4</sup> "Sally bir buz bloğudur" misali sadece basit bir metafor değildir; bilakis bu bir mübalağadır. Metaforik ifade gerçekten de "Sally" ve "buz bloğu" arasında bir mukayese öngörür; ancak daha belirgin olan hem mukayese hem de metafor(ik kullanım) için mübalağanın öne çıkmasıdır.

Alfred Adler'in (1870-1937) başından geçen bir hadiseyi misal verelim. Adler derse başlamadan önce öğrencilere sorar: "Acaba kimler benim yeni kitabım '*Die Lüge in unserer Zeit*'ı (*Zamanımızdaki Yalan*) okudu?" (Schank, 1998: 142). Bu halde cümlenin "ana anlam"ı bellidir. Öğretmen, öğrencilerine basit bir

<sup>4</sup> Searle "Eiskotz"un metonimi olma ihtimalinden de bahseder. (s.209; 5.Anm)

soru sormaktadır. Arka planda yatan anlam ise (kesin olmamakla birlikte) "yalancılıkla ilgili" bir atıf olabilir. Adler'in bu isimde bir kitabı yoktur ve öğrencileri tenkit etmek istiyor olabilir? Elbette okurun bunu ilk başta anlaması mümkün değil. Mühim olan sekundär (ikincil) ve primär (birincil) anlamların yer değiştirebileceğini ve bunun da sadece *kontext* içinde geçerli olacağını unutmamaktır. Bilhassa *ironi* bu tür kullanımlar için ters çeviricidir<sup>5</sup>. Yani "öğrencilerin dürüst olmama tavrını eleştiri" burada ikinci planda değildir.

Elbette *indirekte* Sprechakt (dolaylı dil-eylem), daha basit bir işleyişe sahiptir. Bir yandan "dolaylı dil-eylem" ve diğer yandan da ironi ve metafor radikal bir fark ortaya çıkarır (Searle, 1982: 135). "Dolaylı dil-eylem"de kişi söylediğinden çok uzakta bir şey kastetmez. Yani maksat söylenene yakındır. Mesela: "Bana tuzu uzatır mısın?" dendiğinde "Lütfen bana tuzu ver." anlaşılır. Yani bir soru cümlesi "bir rica" olarak anlaşılır (Searle, 1982: 135). Yani kimse "evet verebilirim" demez; doğrudan eyleme geçilir. Ya da "Saatiniz var mı?" dendiğinde doğrudan saat söylenir.

John Langshaw Austin'le (1911- 1960) birlikte "dil-eylem" yahut "söz-eylem" (speech acts) kuramını geliştiren Searle (2005a: 91-123; 2005b: 123-305), bu konuda belirleyici bir tespitte bulunur. Daha doğrusu ayrımı netleştirir. Searle'e göre, cümlenin anlamı 'yanlışlık' barındırıyorsa, o cümle muhtemelen *metaforiktir*. Anlamdaki yanlışlık nedir peki? Doğru anlamın zıttı değil midir? Metaforun yoldan çıkarmakla, hakikati kapatmakla, akıl çelmekle, göz boyamakla hatta aldatıcı olmakla suçlanmasının temeli tam da bu "gerçek"e karşı takılan tavidir<sup>6</sup>. Searle'e göre, bu durumda cümleyi üç aşamalı testten geçirmemiz gerekir. Ona göre önce ifadenin *temel anlamı* bulunmalıdır, sonra bulunan temel anlam ifadenin *bağlamı* ile karşılaştırılarak test edilmelidir. Eğer

<sup>5</sup> İroniler Searl'e göre, "re-interpretation"a ihtiyaç duyarlar ve tam olarak metafor gibi, Konventionen'e ihtiyaç duymazlar (Searle, 1982: 135).

<sup>6</sup> Bu muhalif tavır, yani "metaforik reaksiyon" Nietzsche özelinde izah edildi. Bk. Duman, 2018: LS 2.7, 267-77. Ayrıca yayınlanması planlanan *metafor teorileri serisinin* ikinci kitabında (Mukayese Teorisi) "Hobbes" ve "Locke" özelinde de bu muhalif tavrı izaha çalıştık.

temel anlam bağlam ile uyuşmuyorsa, bağlam içinde anlamlı olacak bir metaforik anlam aranmalıdır.

### **Lokasyonlar**

Az önce zikredilen kavram üçlüsüne de değinmek iktiza eder. Austin, *lokation*'u *illokasyondan* ve *perlokasyondan* ayrı tutar. Fakat *lokasyonun* takriben "ifade biçimi", *illokasyonun* "dil-eylemin iletişimsel formu" olduğu düşünülürse "dilsel davranışın idraki, duygular ve eylemler üstüne yaptığı tesirler" ile ilgilenen *perlokasyonel formun*<sup>7</sup> diğerlerinden ayrı tutulması daha faydalı neticeler verecektir.

**Lokasyonel eylem** [eng. Lokutionary act, dt. Lokutionärer Akt]: Dilsel eylemin ses, kelime, cümle gibi öğelerden oluşan kısmıdır. Yani "Abdülmuttalip öldü" cümlesinin "lokasyonel eylem"ini incelemek iktiza ederse iki kelimedir, sesleri şudur, gramatiği, semantiği böyledir gibi bilgiler verilir. Yani somut bir cümledir, öznesi budur, eylemi şu çekimdedir gibi bilgileri de kapsar.

"Birkaç günün olağanüstü telâşi geçtikten sonra, Nüveyra Hanımın kafasında başka bir düşünce boy verdi: Abdülmuttalip Beyin mutasarrıflıktan isteğiyle mi ya da yukardan bir işaretle mi ayrıldığını bilmiyordu. Öğrenmemiştii."

Aynı şekilde bu cümleler için yapılacak dilbilimsel tetkikler ve anlam sınırına kadarki mütalaalar bu kapsama girer.

**İllokasyonel eylem** [eng. Illocutionary act, dt. İl-lokutionärer Akt]: İsminden de anlaşılacağı üzere lokasyonel eylemin zıttı gibidir. Dil eyleminin hususi amacını, yani dil eyleminin kurulmasına sebep olan konuşmacı maksadını işaret eder. Bu cümle bir "tasavvur" da olabilir; bir istek, bir yakınma, bir iç döküş, bir lanetleme de olabilir. Ya da dünyanın sonu ile ilgili bir kehanet. Alan çok geniştir. İngilizce yapay kelime olan

---

<sup>7</sup> Austin, 1972: lokutionärer Akt, 110-116, 119-125, 131, 142; illokutionärer Akt, 116-125, 127-136; perlokutionärer Akt, 118-125, 127-136. Bk. Cohen, 1973: 492-503. Elbette daha önemli olan metaforun il-lokutionär gücü yahut bu bakımdan garanti altına alınabilirliğidir. Bkz. Cohen, 1998: 32; Martinich, 1984: 35-56; Martinich, 1985/1996: 428.

"illocutionary act" kabaca "konuşmayı kaplamış eylem" biçiminde çevrilebilir. Austin'in tabiri ile "bir sözlü ifade vasıtası tayini ile bir eylemin tam çizimi"dir.

Nüveyra Hanım, kocasının tümünden karşıtı bir tutumla, canlı, coşkuyla bu sözün üstüne gitti: "Ne dedin? Ne dedin?" diye yineledi. Abdülmuttalip Bey, kabul etmediğini söyledi. "Neden?" diye bastırdı Nüveyra Hanım, soluk almadan, hemen: "Karşı mısın bu yönetime?" diye ekledi. "Hayır," diye yanıtladı bu soruyu Abdülmuttalip Bey, "Karşı değilim. Dışındayım!"

Bu sefer cümlelerin öğelerine, ses olaylarına, kelimelerin dizimine yahut da kökenleri gibi daha dışarıda kalan unsurlar yerine anlama odaklanılır. Daha doğrusu meydana gelen hareketi takibe gayret edilir. İlk cümlede Nüveyra Hanım meraklıdır, heyecanlıdır, sorgulayıcıdır. Devamen şaşkınlık ve hayal kırıklığı yaşar. Soruların tamamına yakını kısa ve konuşmanın ritmini artırıcı şekilde özet biçimdedirler. Abdülmuttalip Bey'in cevabı olan "dışındayım" ise onun vav çizme eğilimindeki karakterinin tabii bir uzantısı gibidir. İşte bu çeşit bir maksat-eylem esaslı semantik tahlil il-lokasyonel içinde konuşlanır.

**Perlokasyonel eylem** [eng. Perlocutionary act, dt. Perlokutionärer Akt]: Söz-eylemin etki alanı ile ilgilidir. Austin'in tabiri ile "doing something by saying something". Diğerlerinden farklı bir mecrası (istikameti) vardır. İllokasyonelden farklı olarak dilsel davranışın kendisi ile değil *sonucu* ile ilgilenir. Yani ifadenin sonucudur mühim olan. Nüveyra Hanım bir ricada bulunmuştur mesela. Ama bunun neticesi nedir? İkna, geri çekilme, hayal kırıklığı, endişe, huzursuzluk gibi etki esaslı eylemler bu safhada ele alınır. Austin'e göre perlokasyonel eylem ile perlokasyonel efekt arasında ayırım yapılmalıdır. Perlokasyonel efekt, perlokasyonel eylem kaynaklı olarak ortaya çıkan tesirdir. Mesela Abdülmuttalip Bey, Nüveyra Hanım'ın güldüğünü düşünsün. Fakat asıl tesir Nüveyda Hanım'ın öfkelenmesi şeklinde olsun. Böylece amaçlanan perlokasyonel efekt başarısız olur. Perlokasyonel eylemin yürütülmesi ancak konuşan kişi tarafından tasarlanan maksadın eylem ile örtüşmesi durumunda hasıl olur. Perlokasyonel eylem ile illokasyonel eylem arasında bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu rabıta konuşma eyleminin bir

neticesidir. Buna mukabil illokasyonel ve lokasyonel eylem arasında “içinde olma” rabitası vardır. Buna göre netice bir dilsel davranıştır ve zamansal açıdan çakışır.

Kısacası bu süreç idrak edilenin ötesi için bize düşünme alanı verir.

“Vav’lar azalıyordu. Sadece şu son ayda topladığı Vav’ların sayısının günde yüzden aşağı düşmediğini anımsıyor. Bir önceki günün Vav’ların sayısıysa seksenin de altında, dünküler elliye ulaşmıyor, bugünküler de otuz bile değil. Yüzde elli oranına yaklaşan bir azalış bu! Onların eve baskın verdikleri günlerdeki artışları bile bu oranda değildi. Olağanüstü durum! Kaynağı hangi duyuguda bilmiyor ama ağlayabilse ağlayacak!”

Burada Nüveyda Hanım’ın ruh halini verilen kelimelerden hareketle tetkik etmek yahut tahayyüle çalışmak perlokasyonel kapsamdadır. Yani sükûnet, huzur, sakinlik, dinginlik, teskin olma, tedirginliğin azalması, şüphenin devamı, geçici bir süre sakinleşme, felaketin yaklaştığını hissetme vs. gibi zihnî tamamlayıcıları biz üretiyorsak, metinde doğrudan verilmemişler ise eylem yine bu sahadadır. Yani eylemin sonucu üzerine odaklanılmalıdır.

### Netice

Özetle *söylemek* ve *kastetmek* en azından üçe bölünebilir. Metafor bu durumlardan biridir; ki ironi ve dolaylı söz-eylem ile eş değere sahiptir (yani bunları bir nevi metafor içinde, metaforu temsilen görebiliriz). Kim metaforik bir şey söylese, söylediği ile kastettiği farklıdır. Söylediğini *kastetmemiştir* (dolaylı söz-eylem’de olduğu gibi). Ama bununla zıttı da *kastedilmez*; ki ironide vardır bu. Yani metaforik ifadeyi ironi gibi “zıddını *kasteder*” saymak mümkün değildir. Yani “*divergence*” bakımından yapılacak inceleme az evvelki kavramsal üçlüye (lokasyon, illokasyon, perlokasyon) ilaveten “metafor, dolaylı söz-eylem, ironi ve mübalağa” bakımlarından tetkiki de kapsar. En azından Abdülmuttalip Bey’in ölümü ile biten hikâye perlokasyonel tavır sayesinde bir devamlılık kazanır. Bununla *kastedilen* sadece kahramanın yaşaması ve hatta başka bir metinde *dirilmesi* (yahut hortlaması) değil de tasavvur imkanları dahilinde eylemsel sürekliliğin teminat altına alınmasıdır. Mesela:

O gece bir boşlukta uyudu. Sabah uyandığında gökyüzü ona biraz yoz göründü. Kocasını uyandırmamak için büyük dikkat harcayarak yataktan ruh gibi sıyrıldı. Aşağıya, mutfağa indi. Gecedен kalmış birkaç bulaşığı yıkadı. Yaktığı maltıza çayı oturttu. Ekmeği peyniri hazırladı. Ele gelen gelmeyen bir yığın işle oyalandı. Kahvaltı vaktinin geldiği kanısına ulaşınca yine yukarıya çıktı. Yatak odasının kapısını açtı. İçeriye girdi. Kocaman yorganın kapladığı yatağa bakarak: "Bey," dedi, "Kalk artık istersen?" Ses alamayınca bir kez daha yineledi tümcesini. Sonra yatağa yöneldi, bir hamlede yorganı açtı. Abdülmuttalip Beyi gördü, başı küçülmüş, kuyruğu biraz içeriye kıvrılmış bir Vav gibi kalmıştı yatakta.

Parçayı sadece "ruh gibi sıyrılmak" ifadesinin tarafeyni (müşebbehi ve müşebbehün bihi), ekme ve peynir öğelerinin mecâz-ı mürsel kıymeti, kocaman yatak ve küçülmüş kafa tezdâ ve nihayet vav teşbihi ile değerlendirmek lokasyon ve illokasyon arasında gelip gitmek olacaktır. Fakat bir adım ileri giderek şu soruları sormak da mümkün değil midir? Kocasının cesedini bulan Nüveyra Hanım'a daha sonra ne olmuştur? Yani bunca yıllık hayat arkadaşını kaybeden yaşlı bir kadın ne yapar, ne yer ne içer, nerelere gider? Abdülmuttalip Bey neler yaşamıştır ölüm anında; neler görmüş, neler duymuştur? Abdülmuttalip Bey'in cenazesi kim tarafından kaldırılmıştır? Onu yıkayan gassalin böylece bükülüp kalmış bir ceset hakkındaki varsayımları neler olacaktır? Bu soruları uzatmak, değiştirmek, bükmek, birbirine bağlamak yahut müstakilen öne çıkarmak mümkündür. Bunların *absürt* sınırına çekilmesi, *mübalağa* ile hemhâl olması da mümkündür. Fakat her hâlükârda dilin bir rüya işi olması hasebiyle (Freud 1900, 110) metnin bir rüya gibi analiz edilmesi makuldür ve ortaya çıkan dört katman<sup>8</sup> arasında müellifin ve okurun tavırları

<sup>8</sup> **1.Sıkıştırma/ yoğunlaştırma işi (Verdichtungsarbeit):** Rüyanın düşünsel yönü ile içeriğini mukayese eden kişi ilk etapta fark edecektir ki (yani açıkça idrak edileceği üzere) burada mükemmel bir sıkıştırma işi yapılmıştır. Rüya düşüncelerin kapsamı ve zenginliği ile mukayese edildiğinde daha özlü, fakir ve kıttır. Rüya bir yarım sayfayı ancak doldurabilecekken analizi (rüyanın fikirsel yönünün tahlili) altı, sekiz, on iki kat fazla bir alana ihtiyaç duyar. Başka bir deyişle rüya içeriğinin her bir ögesi birçok defa rüya düşüncesinde olduğu gibi bir üst deterministlikle (Überdeterminierung/ overdetermined) kanıtlanır (Freud, 1900: 191). Ancak "üstdeterminizm" ters istikamet için de verilir. Bu bakımdan metaforik kullanım ile rüyadaki sıkıştırma işi birebir örtüşür.

(olması gerektiği ve olduğu şekilleri de muhtevi olarak) daha net analiz edilebilecektir.

**2. Yer değiştirme işi (Verschiebungsarbeit):** Yer değiştirme anı da gerçek kaynaklıdır. Freud'a göre "ne" rüyanın içeriğinde belirgin biçimde oluşturucu element olarak görev yapıyorsa, "düşünce" kısmında hiçbir şekilde aynı rolü üstlenemez. Bu zıtlık bize en azından mutasarrıflığın bildiğimiz *mutasarrıflık*, kehribarın bildiğimiz *kehribar* veya vav'ın bildiğimiz *vav* olmadığını ikaz etmelidir. Bu öğeler metnin dünyasına itildiklerinde gerçeklik değerlerini ne kadar yitirirlerse o kadar kıymetli olurlar.

**3. Tasavvur olunabilirliğin değerlendirilmesi/ dikkate alınması (Rücksicht auf Darstellbarkeit):** Freud'un bununla kapsama aldığı şey son derece yüksek derecede "görselliğe/ imajinel yapıya" sahip rüyalarlardır. Daha kestirme bir ifade ile söylemek gerekirse tasavvur olunabilirliğin "bedel"i; rüyanın somutluk kazanmak için ödeyeceği haraç gibidir. Rüya tasavvurunun "an"ı aslında "geçici ikâme"nin ikinci türüdür. Freud tarafından illüstre edilen ilk tür "yer değiştirme", "substitutiv"dir. Bu, herhangi bir şekilde mutabakat içinde ilgili bulunan başka bir tasavvurun belli bir tasavvura yedek olabilmesi ile ispatlanmıştır (Freud, 1900: 229). Bu bahsedilen yer değiştirmenin ikinci türü olabilir mi? Bu soruya olumlu cevap vermekte bir sakınca bulunmamaktadır. Zira Freud'un da açıkça belirttiği üzere henüz "geçici ikâme"nin ikinci türünden bahsedilmemiştir. Bunun oluşumu analiz neticesinde görülebilir, tecrübe edilir ve böylece aynı zamanda isabet olunan düşünce için dilsel ifade permütasyonu olup olmadığı da bilinir. Bu durum eğer bir element kelime versiyonunu başka bir diğeri ile değiştiriyorsa mevcut olur. İkinci tür ciddi bir teorik ilgiye mazhar değildir Freud'a göre; bilakis bilhassa rüya kisvesine bürünmüş fantastik absürtlüğü aydınlatmak için ziyadesi ile uygundur. Bu yer değiştirme genellikle istikamete göre değişir. Zira rüya fikrinin renksiz ve soyut ifadesi, imajinel ve somut olan ile yer değiştirmektedir (Freud, 1900: 229). Abdülmuttalip Bey kendisini ziyarete gelenlerin sohbetleri intibak edemez ve bu hali "sanki hep suyun dışında yüzen bir hali vardı" şeklinde tasvir olunur. Bu isti'âre zihnimizde "bir şey" canlandığı yahut canlanabildiği ölçüde metaforik teşekkülde muvaffak olunur. Bu şüphesiz bireysel farklılıkları öne çıkaracak derecede müphem olduğu miktarda muteberdir.

**4. İkincil işlemler (sekundäre Bearbeitung):** Bu durumu bir rüya hâli tasviri ile netleştirir Freud. Rüyada şaşırtan, öfkeliendiren, karşı olunan yani rüyanın içinde bizzat rüyaya karşı olan biçiminde nitelenir. Rüya içindeki bu eleştiri akımları çoğunlukla rüyanın muhtevasına mugayir sayılmaz. Bilakis rüya materyallerinin edinilmiş ve uygun biçimde kullanılan parçalarıdır (Freud, 1900: 286). Hareket içine girme/ devinime dahil olma rüya fikrinin dördüncü anıdır. Rüya, saçmalık suretindeki görüntüyü ve tutarsızlığı kaybeder. Anlaşılabilir bir deneyim modeline yaklaşır. Yani rüya Freud'a göre kendi içinde görenin "lehine" bir tavra bürünmeye çalışır. Böylece bir insanın "vav" suretinde ölüverdiğine inanırız (bk. Duman, 20018: LS 8.8.4, s. 549-51).



## Kaynakça

- Austin, John Langshaw (1962). *How To Do Things With Words*. Oxford: Oxford University Press; Deutsch (1972). *Zur Theorie der Sprechakte*. (Çev. Eike von Savigny). Stuttgart: Reclam.
- Beardsley, Monroe C. (1958). *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*. New York: Harcourt Brace and World, s. 114-147.
- Beardsley, Monroe C. (1962/1983). "The Metaphorical Twist". *Philosophy and Phenomenological Research*. s. 293-307; (1983/1996). "Die metaphorische Verdrehung". *Haverkamp*. (ed. Anselm). (Çev. Ellen Karge). *Theorie der Metapher*, s. 120-141.
- Cebecioğlu, Ethem (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Cohen, Ted (1973). „Illocutions and Perlocutions“. *Foundations of language*. 9/ 1972-1973, s. 492-503.
- Cohen, Ted (1975). "Figurative Speech and Figurative Acts". In: *The Journal of Philosophy*. 71, s. 669-684.; Johnson, Mark (ed.) (1981), s. 182- 199. Deutsch (1998). "Figurative Rede und figurative Akte". *Haverkamp*. Anselm (ed). s. 29-48.
- Danto, Arthur C. (1984). *Die Verklärung des Gewöhnlichen. Eine Philosophie der Kunst*. (Çev. Max Looser). Frankfurt a. M.: Suhrkamp; (1981). *The transfiguration of the commonplace: a philosophy of art*. Cambridge: Harvard University Press.
- Duman, Mehmet Akif (2018). *Von der Rhetorik zum belâgat, vom mecâz zur Metapher (Die Suche nach einer terminologischen Äquivalenz zum Begriff Der Metapher im Türkischen durch Vergleich von Rhetorik und belâgat)*. Berlin: Logos Verlag.
- Freud, Sigmund (1900). *Die Traumdeutung*. Wien: Deuticke.
- Hake, Günter vd. (2002). *Kartographie Visualisierung Raum-zeitlicher Informationen*. Berlin/ New York: de Gruyter.

- Lorenz, Kuno (1995). Art. "Semiotik". *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*. Hrg. Jurgen Mittelstrass. C. 3. Stuttgart: Weimar, s. 781-786.
- Martinich, Aloysius P. (1984). "A Theory of Metaphor". *Journal of Literary Semantics* 13, s. 35-56.
- Martinich, Aloysius P. (ed.) (1985/1996). *The Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Peirce, Charles S. (1982). *Writing of Charles Sanders Peirce*. A Chronological Edition. (ed. Max H. Fisch, Christian W. Kloesel vd.). Bloomington: Indiana University Press.
- Peirce, Charles S. (1931). *Collected Papers (8)*. (C. Hartshorn ve P. Weiss). Cambridge: Harvard University Press. C. II, s. 302.
- Peirce, Charles Sanders (1931-1935). *Collected Papers (8)*. (C. Hartshorn ve P. Weiss). Cambridge: Harvard University Press, C. 5, s. 488.
- Schank, Stefan (1998). *Anekdoten*. Eurobuch.
- 36  
Searle, John R. (1975/ 1982). Indirect Speech Acts, in Peter Cole and Jerry L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, Vol. 3: Speech Acts, Academic Press, s. 59-82; Deutsch (1982). In, Ders. *Ausdruck und Bedeutung*. (Çev. Andreas Kemmerling). Frankfurt a.M., s. 51-79.
- Searle, John R. (1969). *Speech Acts- An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University.
- Searle, John R. (1979). *Expression and Meaning*. *Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University.
- Searle, John R. (1979/1982). "Metaphor". Ders. (1979). Cambridge University Press, s. 76-116; in: *Metaphor and Thought*, 2.Aufl. (Ed. Andrew Ortony). Cambridge: Cambridge University, s. 83-112. Deutsch (1982). "Metapher". Ders. (1982). *Ausdruck und Bedeutung, Untersuchungen zur Sprechakttheorie*. (Çev. Andreas Kemmerling). Frankfurt a.M., s. 98-138.
- Searle, John R. (1987). *Intentionalität. Eine Abhandlung zur Philosophie des Geistes*. Frankfurt: Suhrkamp.